

Prasa w latach 1944 – 1989

System prasowy, jaki kształtował się w Polsce po drugiej wojnie światowej nie był kontynuacją doświadczeń i tradycji czasopiśmienniczej poprzednich okresów. Został całkowicie podporządkowany praktyce politycznej i traktowany jako jeden z najważniejszych instrumentów sprawowania władzy i sterowania procesami społecznymi przez rządzącą partię komunistyczną. Treści przekazywane w prasie przechodziły przez filtr cenzury i jedynie takie uznawano za słuszne i prawdziwe.

Początki, lipiec 1944 – luty 1945

Zarys planu akcji propagandowej i wydawniczej po przekroczeniu linii Bugu przez wojska radzieckie i polskie powstał wiosną 1944 roku w Moskwie. Oto wytyczne: budowa demokratycznego państwa, wojna z Niemcami i sojusz z ZSRR. Ustalił także szczegóły powołania agencji Polpress i utworzenia dziennika, organu prasowego nowych władz PKWN i upowszechnienia jego programu w formie manifestu. Pierwszy jego numer z tekstem manifestu PKWN ukazał się 23 lipca 1944 roku w Chełmie.

Okres względnego pluralizmu politycznego prasy. Lata 1945 – 1946

Prasa w tym czasie rozwija się szybko i żywiołowo. Pozycję największego wydawcy utrwała Czytelnik. Następuje duże zróżnicowanie polityczne i ideowe gazet i czasopism. Zgodnie z przyjętymi przez władze polskie zobowiązaniami (Moskwa, czerwiec 1945), legalnie działające ugrupowania opozycyjne miały prawo do nieskrepowanej działalności wydawniczej i propagandowej. W kwietniu 1945 roku pod patronatem metropolity krakowskiego, księcia Adama Sapiehy ukazał się w Krakowie Tygodnik Powszechny.

Prasa mogła korzystać z różnych źródeł informacji. Poza oficjalną – Polską Agencją Prasową, działały agencje partyjne.

W 1946 reaktywowano dzienniki popołudniowe nawiązujące do formuły przedwojennej prasy czerwonej (Express Wieczorny, Express Poznański, Wrocławski Kurier Ilustrowany).

Wydawało się, że prasa zaczynała cieszyć się względną swobodą. Na I Ogólnopolskim Zjeździe dziennikarzy w 1945 roku uznano wolność prasy za fundamentalną zasadę ustrojową. To spotkanie stało się także okazją do bilansu strat osobowych po II wojnie światowej.

Demonstrowany na łamach prasy polityczny pluralizm był krótkotrwałą koncesją na rzecz środowisk opozycyjnych i kręgów opiniotwórczych. Ta swoista mistyfikacja miała ostatecznie przekonać polityków zachodnich, iż idea „narodowej jedności” doczekała się spełnienia. Tak oczywiście nie było. Ludzie PPR umacniali swoje wpływy nie tylko w administracji, wojsku i służbie bezpieczeństwa, ale także w prasie i innych środkach przekazu.

Rządy monopartyjne. Prasa w latach 1947 – 1948

Wyniki sfałszowanych wyborów w styczniu 1947 roku otwierały komunistom drogę do rządów monopartyjnych. W tym czasie PPR zaczęła wcielać w życie własną politykę informacyjną,

propagandową i wydawniczą. Utworzona w 1947 roku Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa” miała charakter spółdzielni partyjnej. Komuniści mieli decydujący wpływ na przyznawanie koncesji wydawniczych.

Zawód dziennikarza został „otwarty” dla młodych, zaangażowanych ideowo i dyspozycyjnych dziennikarzy.

Rok 1948 to okres przygotowań do praktycznego zastosowania stalinowskiego modelu ustrojowego. Najwcześniej tę propagandę podjęto w mediach. Wprowadzono dyrektywy o charakterze legislacyjnym, papier do druku został wyłączony z wolnego obrotu, by nie służył wrogiej propagandzie. Wraz ze zjednoczeniem ruchu robotniczego (PPS i PPR) uległy przekształceniu niektóre segmenty systemu prasowego. RSW „Prasa” zajęła pozycję hegemonu na polskim rynku.

Istota prasy stalinowskiej w latach 1949 - 1953

Prasa w Polsce, tak jak i w Rosji radzieckiej, miała spełniać rolę „pasa transmisyjnego” informacji od kierownictwa partyjnego do anonimowych mas. Za każdym tekstem stał niepodważalny autorytet władz. Prasa obok „transmisji” była instrumentem partii, miała służyć sprawie budowy idealnego ustroju. Dziennikarz stawał się żołnierzem frontu ideologicznego.

Całą prasę poddano różnym formom kontroli. Wobec Tygodnika Powszechnego stosowano szykany. Zastosowano odpowiednią politykę kadrową. Zaplecze dla prasy – głównie partyjnej – mieli tworzyć korespondenci robotniczo-chłopski (zakończony fiaskiem). W wyniku nowej polityki kadrowej zmienił się skład społeczny dziennikarzy (młodzi ludzie z rodzin robotniczych i chłopskich).

Propaganda partyjna miała być permanentna i wszechobecna. Prowadzono ją nie tylko za pośrednictwem prasy, radia i filmu, ale również w dziesiątkach tysięcy gazetek ściennych, plakatach, hasłach na transparentach, płotach, domach, fabrykach... Skuteczności propagandy upatrywano nie tyle w treściach czy sposobach perswazji, ale w jej intensywności i nasyceniu nią wszystkich środków przekazu.

Zmonopolizowano i zcentralizowano kolportaż. Wyłączność na prenumeratę i kolportaż prasy uzyskało przedsiębiorstwo „Ruch”.

Prawdę opisywana w prasie stalinowskiej relatywizowano. Za pomocą stereotypów prasa utrzymywała szereg mitów. Przedstawiciele władz sugerowali co należy pisać w danej sprawie. Monopol informacyjny PAP spowodował uniformizację treści prasy. Podjęto także decyzję o odcięciu społeczeństwa od wrogich źródeł informacji. W 1951 roku zorganizowano zakłócanie wrogich audycji radiowych (BBC, Głos Ameryki, Wolna Europa).

Najbardziej charakterystyczną cechą prasy stalinowskiej były epitety. W zależności od kontekstu miały budzić negatywne lub pozytywne skojarzenia (podżegacze wojenni, kułacka banda, reakcyjni mąciciele, zamaskowana dywersja – o klerze, proletariacka awangarda, braterska współpraca). Inna cechą języka ówczesnej prasy było używanie terminologii militarnej w odniesieniu do zjawisk pokojowych (pole walki, pole bitwy, siły pokoju i socjalizmu, meldunki o wykonaniu planu).

Odwilż w latach 1953 – 1956

Odwilż zapoczątkowała śmierć Stalina, a w jej następstwie zmiany w kierownictwie PZPR. Pierwszy zwiastunem kryzysu politycznego było upublicznienie krytyki, wyjście jej poza ścisłe kierownictwo. Atmosfera krytyki i samokrytyki zaczęła powoli wypełniać łamy prasy.

Możliwość krytyki, choć jeszcze powierzchownej i wybiórczej, była więc pierwszym efektem zmian politycznych. W tym czasie władza zwróciła uwagę na nowy element strategii propagandowej – na potrzebę dostosowania treści do zainteresowań czytelników. Niestety, niekonsekwencja i niespójność polityki propagandowej pogłębiały się z miesiąca na miesiąc. Prasa stała się czynnikiem stymulującym proces zmian praktyki politycznej. Sytuacja w Polsce wzbudzała zaniepokojenie kierownictwa partyjnego w Moskwie.

Przełom i stabilizacja 1956 - 1959

Prasa i większość środowiska dziennikarskiego spełniły rolę katalizatora przełomu politycznego jakim było VIII Plenum KC w 1956 roku. Doprowadzono do dezintegracji i rozbitcia monopolu partyjnego. Prasa zaczęła obnażać rzeczywistość.

Tym, któremu społeczeństwo miało udzielić politycznego mandatu był Władysław Gomułka. Wszystkie środki przekazu, a nade wszystko prasa ugruntowały w świadomości społecznej charyzmat przywódcy nowo wybranego I sekretarza KC, dając mu nieograniczony kredyt zaufania. Uczyniły z Gomułki polityka zdolnego do reformy systemu.

Środowisko dziennikarskie liczyło, że nowe kierownictwo partyjne zaakceptuje proponowane zmiany roli i funkcji prasy, to jest niezależność od instancji partyjnych, prawo do krytyki i wyrażania opinii innych niż oficjalne. Nadzieje okazały się płonne. Zaczęto dyscyplinować środowisko dziennikarzy, którzy chcieli wymknąć się spod kontroli aparatu władzy. Nastąpiły czystki personalne. Ceną, jaką przyszło zapłacić kierownictwu PZPR za przywrócenie kontroli na prasę, radiem i telewizją, była utrata społecznego zaufania mediów i znaczny spadek czytelnictwa.

Mała stabilizacja, prasa lat sześćdziesiątych

PAP stała się agencją monopolizującą przekazywanie informacji oficjalnych. Wśród tematów zadanych prasie w tym okresie znalazła się problematyka stosunków Państwo – Kościół. Trybuna Ludu utrzymała istniejący status dziennika wiodącego, z którym żaden inny tytuł nie mógł polemizować. Do Trybuny Ludu jako „tuba propagandowa” dołączył na przełomie lat 50-tych i 60-tych Dziennik Telewizyjny.

Ekipa Gomułki tak szybko, jak to było możliwe, powróciła do większości metod stosowanych w okresie stalinowskim.

Propaganda sukcesu lat 70-tych

Rada Ministrów 14 grudnia 1970 roku ogłosiła decyzję o podwyżce cen. W Gdańsku i innych miastach Wybrzeża doszło do społecznych protestów. Wydarzenia grudniowe prasa relacjonowała według ustalonego schematu. W sześć dni po protestach w Gdańsku nastąpiła zmiana kierownictwa partyjnego. Władysława Gomułkę zastąpił Edward Gierek.

Ekipę Gierka postrzegano jako grupę dynamicznych reformatorów. „Propaganda sukcesu” pierwszych pięciu lat wydaje się więc naturalną konsekwencją owego wizerunku. W 1971 roku powołano stanowisko rzecznika prasowego rządu i ułatwiono (poprzez zmianę przepisów) dostęp

dziennikarzom od informacji w urzędach państwowych. Spotkania z rzecznikiem były jednak wyreżyserowane.

Lata siedemdziesiąte charakteryzowały się największym od 1945 roku wzrostem czytelnictwa prasy i obecnością innych mediów w życiu społecznym. Dziennik Telewizyjny umocnił status pełnej oficjalności i zdystansował Trybunę Ludu ze względu na kilkumilionową widownię. Media lat siedemdziesiątych powróciły do spełniania funkcji „dworskich”. Konsekwentnie tworzono mit dziewiętej potęgi gospodarczej świata.

Prasa i wydawnictwa drugiego obiegu poza złamaniem partyjnego monopolu na informację i dysponowanie środkami społecznego przekazu, odegrały kluczową rolę w konsolidowaniu się frontu antykomunistycznego, czego dowodem może być udział tych środowisk w tworzeniu ruchu Solidarność.

Od „Solidarności” do Okrągłego Stołu, prasa w latach 1980 – 1989

Porozumienia szczecińskie i gdańskie z sierpnia 1980 roku zapowiadały między innymi ograniczenie działalności cenzury i stworzenie warunków związkom zawodowym i wyznaniowym do korzystania ze środków masowego przekazu.

Prasa sygnowana słowem „Solidarność” pojawiła się w okresie strajku w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 roku. W 1981 roku wyszedł ogólnopolski organ związku „Tygodnik Solidarność” pod kierownictwem Tadeusza Mazowieckiego. W latach 1980 – 1982 obniżył się stopień zaufania do mediów „rządowych”. Opoka oficjalnej propagandy – Dziennik Telewizyjny - cieszył się pełnym zaufaniem zaledwie 3,3% odbiorców. RSW PKR pozostała największym wydawcą.

Podstawowym źródłem informacji o sytuacji w kraju i na świecie pozostały telewizja i Radio. Alternatywnym źródłem informacji były audycje rozgłośni polskich radia Wolna Europa, BBC i Głosu Ameryki.

W 1984 roku uchwalono ustawę o prawie prasowym, w której unormowano m.in. prawa i obowiązki dziennikarzy oraz organizację działalności prasowej.

Okres prasy PRL-owskiej zamykają ustalenia Okrągłego Stołu. Obie strony, partyjno-rządowa i „Solidarność” uznały polski system komunikacji społecznej za przestarzały i nieodpowiedni. Zgodziły się na zniesienie cenzury i pluralizm polityczny mediów. Po 42 latach 28 stycznia 1990 roku wyszedł ostatni numer Trybuny Ludu, w dwa miesiące później sejm uchwalił ustawę o likwidacji RSW PKR, a 11 kwietnia 1990 roku jednogłośnie zniósł cenzurę.